

Václav Havel a Zdeněk Jičínský při politickém jednání s delegacemi vlády ČSSR a Ústředním výborem Národní fronty ČSSR 28. listopadu 1989
Foto: Libor Hajský/ČTK

Jiná revoluce

ADÉLA GJURIČOVÁ

Sametová revoluce v Československu si zakládala na svém nenásilném průběhu i legálnosti. K tomu nutně potřebovala centrální instituce nenáviděného režimu. Co se v nich v rozhodujících revolučních dnech odehrávalo, však stále zůstává na okraji pozornosti.

Ani z odstupu třiceti let není snadné nahlédnout, že ustálené vyprávění o československé revoluci 1989 se mnohem více zaměřuje na jednu stranu onoho velkého sporu, totiž na protestující veřejnost, stávkující studenty a nové politické vůdce z řad disentu. Totéž platí i pro velkou část odborné literatury k tématu. Vezme-li příklady z nejlivnějších, Jiří Suk v proslavené knize *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize: od listopadu 1989 do června 1990* (Prostor, Praha 2003)

sledoval revoluční týdny z perspektivy koordinačního centra Občanského fóra, jeho vnitřních napětí a také interakcí s vedením slovenské Veřejnosti proti násilí, se studentským hnutím a veřejností v ulicích. Právě obyčejným lidem, tomu, co si tehdy mysleli, v co věřili a jaké měli pojmové horizonty, se věnoval James Krapfl v knize *Revoluce s lidskou tváří. Politika, kultura a společnost v Československu v letech 1989–1992* (Rybka Publishers, Praha 2016, slovensky vydáno již v roce 2009). Vyšel

z proklamací, plakátů a dalších materiálů, které se z revoluce dochovaly v regionálních archivech v Čechách a na Slovensku, a vykreslil veřejnost, která byla značně nezávislá na sporech disidentů v pražském centru a pracovala s vlastními, více či méně politickými pojmy. I odborná literatura tedy líčí revoluční síly od studentů až po nejužší vedení Občanského fóra plasticky včetně vnitřních rozporů, zatímco „mocí“, proti níž se tyto síly vymezovaly, se nezabývá nebo s ní implicitně nakládá jako s nehybným

Budova Federálního shromáždění

Projekt architektů Karla Pragera, Jiřího Kadeřábka a Jiřího Albrechta, který nad prvorepublikové sídlo burzy zavěsil progresivní konstrukci ze skla a oceli, měl symbolizovat československé tvůrčí vzepětí závěru šedesátých let i pomyslnou protiváhu Pražskému hradu na druhém břehu Vltavy. Její autoři vymýšleli budovu pro Národní shromáždění znovu aktivizované v době Pražského jara 1968, avšak stavba byla nakonec dokončena až v roce 1973. Na místo jednokomorového parlamentu a kulturního centra se v budově musely zabydlet dvě komory nově zřízeného Federálního shromáždění: Sněmovna lidu a Sněmovna národů. V následujících letech se stala ztělesněným pravého opaku původní představy, totiž symbolem opětovného podřízení státní moci komunistickým stranickým orgánům.

Pohled z oválného salonku budovy Federálního shromáždění na Pražský hrad

Foto: Lukáš Havlena, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

monolitem, který byl nakonec zdola rozbit.

Není pozoruhodné, jak málo se zajímáme o to, co se v prvních dnech a týdnech po 17. listopadu odehrávalo v ústředních státních orgánech a hlavních politických institucích – ve vládách (federální a republikových) a jejich aparátech, v parlamentech, ale také ve vedoucích orgánech Komunistické strany Československa (KSČ) i vedení dalších politických organizací? Historický výzkum nám může ukázat leccos z jednotlivých strukturálních rovin „moci“ jakož i to, že v mnoha z nich panovalo již několik měsíců před listopadem 1989 značné napětí a jejich vedení pracně tlumila spory.

Československá revoluce, která si zakládala na svém nenásilném průběhu a legálnosti, přitom nutně potřebovala pro své kroky centrální instituce nenáviděného režimu. Traduje se, že vůdci opozice o nich

neměli valné povědomí a jejich systému a pravidlům se učili pomalu. Je to pravda jen do té míry, že s jejich fungováním zevnitř opravdu vesměs neměli zkušenost – výjimku představoval Zdeněk Jičínský, který už v 60. letech působil ve vládních legislativních komisích a v letech 1968–1969 byl poslancem, a právě jeho z toho plynoucí vliv byl často předmětem kritiky. V protikladu k nepolitické image disidentů lze přitom doložit, že již na ustavující schůzce Občanského fóra 19. listopadu se mluvílo mimo jiné o volbách, zákonech a parlamentu. Návrh společného prohlášení, které aktéři sepsali předtím v bytě Václava Havla, obsahoval požadavek *okamžitého vypsání mimořádných přímých voleb a zrušení ústavního článku o vedoucí úloze KSČ*.¹ Nakonec sice tyto body z úvodního prohlášení vypadly, avšak z debatních vstupů bylo zřejmé, že zakladatelé Občanského fóra z řad disentu pozorně sledovali vývoj v Pol-

sku, Maďarsku a východním Německu a určitou představu o řazení a dávkování politických požadavků měli.

Byli si rovněž vědomi toho, že dosavadní vláda připravuje řadu zásadních úprav, počínaje ekonomickými reformami směřujícími například k větší autonomii podniků a konče změnami v právním systému, jež mělo korunovat přijetí nové ústavy. Opozice neměla hotové žádné alternativní návrhy zákonů, které by mohly vládním reformám konkurovat. Havel v Činoherním klubu vysvětloval: *Ono se na tom všem pracuje, ale není to v takovém stadiu, abysme byli schopni veřejnosti nabídnout: zvolte si jejich ústavu, nebo naši. Požadavek této chvíle podle mého mínění je žádat, aby Federální shromáždění od této chvíle neschvalovalo žádné zákony, protože cokoli schvaluje, tak víme, co to je za nesmysl*.² Vůdci opozice si tedy moci centrálních státních orgánů byli dobře vědomi, a právě proto svou vůli

1 KOUTSKÁ, Ivana – RIPKA, Vojtěch – ŽÁČEK, Pavel (eds.): *Občanské fórum, den první. Vznik OF v dokumentech a fotografiích*. ÚSTR, Praha 2009, s. 45.

2 Tamtéž, s. 47.

shrnutí Havlovým: *Ať pokud možno nic neschvalují.*

Tuto studii proto tvoří několik poznámek právě z perspektivy ústředních institucí „starého“ režimu, které nejenže vesměs revoluční změny přežily, ale podoby jejich adaptace se staly určujícími předpoklady institucionální transformace československé federace v následujícím období.³

Federální shromáždění: na okraji zájmu

Fyzicky stála budova Federálního shromáždění v centru listopadového revolučního dění. Mnohatisícové demonstrace se každý den scházely na Václavském náměstí, na dohled od ní. Pozornost demonstřujících však nepoutala. O existenci federálního i republikových parlamentů stejně jako národních výborů na několika úrovních lidé věděli. Při volbách totiž na jediném volebním lístku do každého ze zastupitelských sborů nebo sněmovny stvrzovali svého místně příslušného kandidáta či kandidáty, které předtím na takzvanou jednotnou kandidátku vybral ústředí Národní fronty. S parlamentem si však nespojovali žádné naděje na uvolnění. Federální shromáždění sice mělo jistý význam – opoziční aktivisté mu adresovali petice a otevřené dopisy, aby tím vyjádřili, že stát nemá mít svůj nejvyšší orgán ve vedení jedné politické strany. Revoluční zástup však uvažoval jinak: parlament ignoroval. Skutečné mocenské centrum země – ústředí komunistické strany – přece sídlilo jinde. A jeho symbolická hlava pak na Pražském hradě.

Z budovy Federálního shromáždění však byli vidět řečníci na tribunách a balkonech a bylo možné odhadovat náladu davu. Jen málo poslanců

či poslankyň o svých zážitcích z té doby veřejně vyprávělo. Většina z nich se na léta v pozdně socialistickém parlamentu poté už nikdo nezeptal. Z několika výpovědí, které se při výzkumu posledního československého parlamentu před pár lety podařilo získat, se dozvídáme o pocitu obležení, o izolovanosti poslanců uvnitř budovy a o naprosté absenci aktuálních informací.⁴ Dobový stereotyp přitom nejlépe vyjadřuje karikatura uveřejněná v prosincovém čísle satirického týdeníku *Dikobraz* (č. 50/1989). U velkého okna nad Václavským náměstím stojí dva břichatí pánové a jeden se ptá druhého: *Vy jste věděl, že máme tolik lidu?*

Bezprostřední reakce zákonodárského tělesa však byla profesionální: chod parlamentu se nezastavil, poslanci se v pondělí 20. listopadu jako obvykle sjeli z celé země na schůze výborů pro plán a rozpočet pro průmysl, dopravu a obchod. Drželi se programu stanoveného o rok dřív⁵ a několik dnů projednávali návrhy zákonů předložené vládou. Spořádané jednání, jež se neohlíželo na statisícové zástupy demonstřující téměř pod okny, však mělo zakrýt probíhající vnitrostranický boj o to, jak se ke změnám postavit. Umožňovalo vyčkat, jak to všechno dopadne.

V následujících dnech se přesto v diskusích objevovaly některé pozoruhodné motivy. Parlamentní výbory představovaly specifická grémia, v nichž se předkládané materiály probíraly na uzavřených zasedáních, a podklady i diskuse nad nimi byly proto formulovány relativně otevřeně. Týkalo se to jak odborných, tak obecnějších otázek. Ve dnech 20. až 23. listopadu se tak na schůzi výborů pro průmysl, dopravu a obchod obou sněmoven při

Trojediná ústava

Novou federální ústavu plánovalo vedení KSČ přijmout během roku 1990. Od listopadu 1988 vedl práce na ní slovenský právník Marián Čalfa. Ústava měla zakotvit postavení Národní fronty jako organizační formy politického systému, a tedy upozadit centrální roli KSČ, potvrdit některé změny v hospodářské oblasti směrem k autonomii podniků a řadu změn v právní oblasti posilujících legislativní a justiční orgány. Měla být tzv. trojedinou ústavou, tedy platit pro federaci i obě republiky, a také být všemi třemi parlamenty přijata. Šlo o reakci na hlasy ze Slovenska o potřebě vypracování republikových ústav. Na podzim 1989 bylo rozhodnuto o zahájení společenské diskuse a projednávání v parlamentech. V listopadu proto výbory ve Federálním shromáždění projednávaly návrh zákona o způsobu přijetí nové ústavy ČSSR, ČSR a SSR, k němuž se už předtím v říjnu vyjádřily národní rady.

probírání devizového zákona otevřeně hovořilo o existujícím černém trhu. Poté členové vyslechli zprávu o cestě do Spojených států, kde československá delegace vyjednávala možnost zakládání společných podniků s předními americkými společnostmi, jako Ford či General Motors. Když se probírala připravovaná nová ústava, zazněl osten ze slovenské strany. Poslanec Ludovít Kmet zdůrazňoval „suverenitu národních republik“ s tím, že připravovanou novou ústavou je nutné nejprve schválit v národních radách (ČNR a SNR) a teprve pak ve Federálním shromáždění.⁶ Obsahový zápis čítal 230 stran strojopisu. Parlament tedy pracoval intenzivně. Revoluce jako by neexistovala.

První zdokumentovaná diskuse o aktuální politické situaci ve Fede-

3 Text vznikl jako součást programu Strategie AV21 Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací.

4 Rozhovor se Štefání Michalkovou (nar. 1956), Bratislava, 15. 11. 2011. *Ústava pro soudobé dějiny AV ČR*, Centrum orální historie, Sběrka rozhovorů s bývalými poslanci Federálního shromáždění.

5 *Plán hlavních úkolů Federálního shromáždění a jeho orgánů včetně plánu zahraničních styků na rok 1989*. FS ČSSR, Praha 1988.

6 *Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky* (dále jen APS), fond Federální shromáždění – V. volební období, Výbory pro průmysl, dopravu a obchod, 22. schůze, 20.–23. 11. 1989, obsahový zápis.

František Pitra v Československé televizi při promluvě o rozvrtných silách

Repro: Česká televize

rálním shromáždění se odehrála až 22. listopadu na půdě zahraničních výborů. Podnětem byla zpráva náměstka federálního ministra vnitra Alojze Lorence o aktuální bezpečnostní situaci. V následující debatě již otevřeně zazněly zcela protichůdné názory. Političtí veteráni Vasil Biľak a Václav Štáfek požadovali nekompromisní potlačení demonstrací, zatímco mluvčí akademických funkcionářů Tomáš Trávníček vyzýval k jednání. Ústřední tajemník Svazu československo-sovětského přátelství Miroslav Bochenek odmítl tezi o svedení stanic demonstrantů nepřátelskou propagandou: *Není to tak, že někdo zvenku tahá za nitky a manipuluje 15 milionů obyvatel. Máme mnohé problémy, které se nedaří řešit.*⁷ Fakticky proběhla debata zástupců významných skupin v ústředí KSČ a jen shodou okolností se odehrála na půdě parlamentních výborů, jejichž dávno naplánované setkání s vedením ministerstva vnitra měli všichni v diářích a rozhodli se ho takto využít. Zahraniční výbory na

zmíněné schůzi přijaly vůbec první dokument Federálního shromáždění k aktuální situaci, prohlášení vyzývající k *rozumu a občanské odpovědnosti za další rozvoj socialismu cestou přestavby a demokratizace.*⁸ Byl to umírněný hlas a odrazení snahy vyzvat z federálního parlamentu mocenské orgány k zásahu proti šířící se vzpourě společnosti.

Vyčkejme na ústřední výbor

Převážná část ústředních státních orgánů a politických subjektů však na to, co se dělo v ulicích, reagovala již dříve a jejich prohlášení byla většinou zveřejněna v pondělí 20. listopadu. Nechvalně proslulé televizní vystoupení českého premiéra Františka Pitry o destabilizaci, rozvratu a provokacích následovaly federální i obě národní vlády ve společném prohlášení, v němž se vyslovily pro dialog, odmítly ho však zahájit *v atmosféře emocí, vášní a protisocialistických vystoupení. [...] Nechceme jít cestou konfrontace, kterou se nám*

*pokoušejí určité protisocialistické živly vnutit.*⁹

Dokument byl ve federální vládě patrně schválen bez premiéra Ladislava Adamce, jenž na zasedání přišel s úplně jiným zněním. Zásah na Národní třídě v něm označil za neadekvátní, vyslovil nad ním politování a žádal jeho vyšetření. S výjimkou předsedy legislativní rady vlády Mariána Čalfy se ministři tímto zněním odmítli zabývat, premiér jednání opustil a ostatní se o textu dohadovali několik hodin bez něj.¹⁰

Na pondělní mimořádné schůzi se sešlo také předsednictvo České národní rady, republikového parlamentu české části federace. Předseda Josef Kempný na ni přinesl návrh prohlášení odsuzujícího stávkou studentů a divadelníků. V rozpravě byl rozehrán obvyklý rejstřík povzdechů nad zneužíváním mládeže a nepochopením přestavby (někteří si ji slovy Kempného představují jako [vedoucí opozice v Polsku Lech] *Wałęsa, ne jako prohlubování a aktivizaci Národní fronty a jejích organizací, [...] ale jako jakýsi pluralismus*) včetně krajních hlasů požadujících – tak jako místopředsdkyně ČNR Marie Jarošová – *zprísňení celého režimu na vysokých školách*. Několik členů předsednictva si však dovolilo nesouhlasit, neboť se setkali se svědky pátečních událostí, kteří popisovali, *že jakési jednotky řádily jako pomínuté (Václav Anděl), tajemník socialistické strany Jan Škoda označil chování příslušníků bezpečnosti za otravné*. Tvrdil to i na základě svědeckvých své manželky, která pracovala v Praze jako lékařka a ošetřovala zraněné účastníky demonstrace.

Kempný uzavřel rozpravu osobní vzpomínkou na 17. listopad 1939, kdy byl *v Kauniových kolejích se všim ušudy, [...] kdy jsme skutečně nastavovali prsa, kdy šlo o antifašismus*, a smutně

7 Jednali členové zahraničních výborů obou sněmoven FS. *Československá tisková kancelář*, 22. 11. 1989.

8 Tamtéž.

9 Cit. dle SUK, Jiří: *Občanské fórum, listopad – prosinec 1989. 1. díl: Události*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1998, s. 48.

10 Takto situaci vylíčil KREJČÍ, Oskar: *Sametová revoluce*. Professional Publishing, Praha 2014, s. 78–79.

Ladislav Adamec (uprostřed) 21. listopadu 1989 při setkání se zástupci studentů, umělců a občanských aktivistů. Vpravo od Adamce jeho poradce Oskar Krejčí. Foto: Karel Vojnar/ČTK

ji konfrontoval se současností. Poukázal na různou míru informovanosti členů předsednictva a připomněl rozhořčené telefonáty z podniků a hutí, které údajně řešil předcházejícího dne. Prohlášení doznalo pouze kosmetických změn a obsahovalo apely: *Nedovolme provokatérům, aby k nám pod demagogickými hesly zavlékali stávký a demonstrace! Nedejme se strhnout do víru dramatických událostí, jejichž konce nelze dohlédnout, které by však s určitostí znamenaly znatelný pokles životní úrovně obyvatelstva a životních hodnot! V hlasování se tři členové předsednictva zdrželi, ostatní byli pro. Z protokolu uloženého v Archivu Poslanecké sněmovny je přitom patrné, že byl připraven jako*

záznam jednomyslného hlasování, a musel být tedy upravován.¹¹ I takovou podobu měly spory o vstřícnost k přicházejícím změnám.

První reakce ústředních státních orgánů se tedy lišily v odstínech, ale ve skutečnosti měly společné to, že čekaly na rozhodnutí Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ). Bylo přitom zřejmé, že na program jeho jednání se dostanou personální změny, které se pravděpodobně dotknou i jich.

Stopadesátihlavý ústřední výbor byl konstruován regionálně a federálně, a na jeho mimořádné zasedání ve dnech 24. až 26. listopadu se tak sjeli členové a členky z celé země.¹² Vystoupilo několik uchazečů o mís-

to ve vedení, bouřlivý střet dávno zneprátelených frakcí však vynesl do čela strany neutrální, slabé kandidáty v čele s novým generálním tajemníkem Karlem Urbánkem. Taková volba fakticky znamenala zánik vlivu stranické centrály, neboť z tohoto předsednictva nemohli vzejít vyjednávači, kteří by v nastalé vnitropolitické situaci dokázali obstát.

Pozoruhodný byl případ předsedy federální vlády Ladislava Adamce, který opustil předsednictvo ÚV KSČ, zároveň si však - v rozporu s tradicí politických pádů v komunistické straně - ponechal funkci premiéra. Opozici, s níž byl v kontaktu přes Michaela Kocába a Michala Horáčka, tento kontrast náležitě zdůraznil, když

11 APS, Česká národní rada - V. volební období, k. 36, inv. č. 63, Předsednictvo, 36. (mimoř.) schůze, 20. 11. 1989, stenozáznam a usnesení.

12 Průběh obou zasedání, po nichž se stranické vedení zcela proměnilo, dokumentuje publikace *Poslední hurá. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989*. Praha, Agentura Cesty, Praha 1992.

své odvolání z vedení komunistické strany odůvodnil nechutí ostatních k jeho vůli s nimi vyjednávat.

Dokonce se jej pokusil vyložit – slovy jeho poradce Oskara Krejčího – jako oznámení, že se státní řízení odděluje od komunistické strany.¹³ Legitimitu státních orgánů, pokud nebudou podřízeny komunistické straně, totiž opoziční předáci uznávali. Adamec tak začal coby premiér jednat na vlastní pěst s Občanským fórem o dalším vývoji.

Dynamiku těchto setkání podrobně popsal Jiří Suk.¹⁴ Vzhledem k tomu, že požadavky Občanského fóra směřovaly k proměně politického systému, tedy revizi ústavy i změnám v obsazení státních funkcí, bylo nezbytné zapojit do dění i Federální shromáždění. To však mělo jeden zásadní háček. Premiér oddělený od stranického vedení už nemohl politická rozhodnutí tak snadno přenést do parlamentu, protože k tomu potřeboval poslanecké mandáty, a těmi členové dočasně vládnoucí skupiny kolem něj ani on sám nedisponovali. Žádné parlamentní zastoupení pochopitelně nemělo ani Občanské fórum.

Procedura jako moc versus moc ovládnout proceduru

Když se premiér Adamec pokusil oddělit od neschopného stranického vedení, netušil, že nezůstane zdaleka jediný, kdo se emancipuje.

Prvním nečekaným konkurentem se staly právě sněmovny Federálního shromáždění. Jejich společná schůze byla svolána na čtvrtek 29. listopadu. Body programu vzešly z jednání Adamcovy vlády s opozicí. Parlament splnil všechny základní požadavky Občanského fóra: během několika hodin zmizel z čela Federálního shromáždění jeho zdiskreditovaný předseda Alois Indra, z ústavy pasáže

Kdo byli poslanci Federálního shromáždění?

Instituce byla velmi složitě strukturována tak, aby v ní byli vyváženě zastoupeni poslanci z obou částí federace. V tzv. Sněmovně lidu měla odpovídající početní převahu mandátů dvakrát lidnatější Česká socialistická republika. Ve druhé komoře, Sněmovně národů, bylo zastoupení Čechů a Slováků shodné. O ústavních změnách a dalších závažných otázkách, při jejichž projednávání platil tzv. zákaz majorizace, navíc hlasovali zvlášť poslanci z Česka a ze Slovenska a k jejich přijetí byl zapotřebí souhlas české i slovenské většiny. Druhým hlediskem bylo, aby v parlamentu vznikal obraz reprezentace různých skupin, ale zároveň aby si komunistická strana zachovala absolutní kontrolu. Napříč sněmovnami proto bylo (předem a zvnějšku) stanoveno zastoupení politických stran a dalších organizací i různých společenských kategorií, jako byly ženy, národnostní menšiny, věkové i profesní skupiny. Co se týká politických stran, po volbách z roku 1986 bylo o něco méně než 69 procent poslanců členy Komunistické strany Československa, více než 18 procent tvořili prověřeni „nestraníci“. Dvě české politické strany, Československá strana socialistická (ČSS) a Československá strana lidová (ČSL), disponovaly shodně 5,5 procenta mandátů, slovenská Strana slobody (SS) a Strana slovenskej obrody (SSO) obsazovali shodně 1,1 procenta křesel.

o vedoucí úloze Komunistické strany Československa a marxismu-leninismu a vznikla parlamentní komise pro dohled nad vyšetřováním policejního zásahu ze 17. listopadu. Poslanci nadto přijali vlastní usnesení k politické situaci a řečníci různých politických proudů se – v přímém televizním přenosu – shodovali v názoru, že rozhodování se ze stranických sekretariátů a náměstí konečně dostalo do parlamentu, kam patří a kde už má zůstat. Spojilo se tu hned několik skupin zkušených politických hráčů patřících k různým politickým subjektům, avšak sdílejících podobný zájem: využít situace, napomoci změně, avšak vzhledem k rozsáhlým pravomocem Federálního shromáždění a znalosti parlamentní procedury spoluurčovat její podobu a rozsah. Byli to jednak poslanci nekomunistických stran, zejména čeští socialisté a lidovci, usilující o nezávislost na centrální moci, a jednak reformně naladěni komunisté, často pocházející z prostředí mimo centrální aparát, rektori vysokých škol a ředitelé podniků i kulturních institucí, kteří se již řadu měsíců snažili argumen-

tovat Gorbačovovou perestrojkou ve prospěch svých požadavků na změnu pravidel. Až do této chvíle se vedení KSČ dařilo tyto snahy víceméně eliminovat,¹⁵ v přítomnosti televizních kamer však došlo během plenární schůze k velkému politickému štěpení.

Ve schváleném usnesení se Federální shromáždění přihlásilo jako „představitel lidu Československa“ ke všem *progresivním požadavkům, které směřují k dalšímu rozvoji socialistických společenských vztahů, ke zdokonalení socialistické demokracie a k zlepšování životních podmínek obyvatelstva*. Připomnělo, že v pokročilé fázi příprav se nachází řada reformních zákonů, z nichž některé mají být schváleny „v nejbližších dnech“, a na další se poslanci chystají. V usnesení se přitom výslovně hovořilo o nutnosti přijmout nové legislativní úpravy v oblasti tisku, shromažďování, petičního práva a branného zákona, ale také dopracovat novou ústavu.

Tím se Federální shromáždění ústavně vzato – v rozporu s představou revolučních sil – stalo suverénem a pokusilo se regulovat rychlost revo-

13 KREJČÍ, Oskar: *Sametová revoluce*, s. 73.

14 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize: od listopadu 1989 do června 1990*, s. 110–150.

15 Podrobněji o některých z nich GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992*. ÚSD AV ČR – Argo, Praha 2018, s. 29–33.

luce, její podobu, ale i rozsah vládní agendy: *Federální shromáždění zavazuje vládu Československé socialistické republiky vést dialog při vědomí odpovědnosti za socialistickou budoucnost našich národů a národností. Současně ji zavazuje, aby důsledně pokračovala v plnění zahraničněpolitické linie ob- sažené v jejím programovém prohlá- šení schváleném na společné schůzi Federálního shromáždění v listopadu 1989. Na konci prohlášení se pravilo: Ubezpečujeme občany naší republiky, že budeme dělat i nadále vše pro spo- kojený život lidu v naší socialistické republice ve shodě se zásadou „Všechna moc v Československé socialistické re- publice patří pracujícím lidu“.¹⁶*

Mluvčím vzbouřených komunistic- kých poslanců – a zhruba na tři týdny také vůdčí postavou emancipačních snah Federálního shromáždění – se stal Anton Blažej, od roku 1969 rek- tor Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě.

Právě on vystoupil 29. listopadu bě- hem schůze s velkou politickou řečí o vzniklé situaci, v níž konstatoval a uvítal fakticky dokonanou změnu režimu: *My, komunistický poslanci,*

Anton Blažej

Foto: APS

Pravomoci Federálního shromáždění

Federální shromáždění bylo nejvyšším orgánem státní moci a jediným zákonodárným tělesem celé federace. Jen ono tedy mohlo přijmout jakékoli nové federální zákony a novou ústavu, zrušit či zavést nová ministerstva a zvolit nového prezidenta. Do roku 1989 schvaloval federální parlament také pětileté hospodářské plány (tzv. pětiletky) a státní rozpočet. Jednal rovněž v otázkách zahraniční politiky, schvaloval mezinárodní smlouvy, a kdyby na to došlo, právě Federální shromáždění by vyhlásilo cizímu státu válku. Všechny úkony do značné míry organizovalo jeho čtyřicetičlenné předsednictvo, které mohlo v případě potřeby přijímat i zákonná opatření, a Kancelář Federálního shromáždění. Ve skutečnosti však přicházela agenda prakticky výhradně z vlády a její obsah určovalo vedení KSČ. Ze zákona měli poslanci a poslankyně silný individuální mandát a společně opravdu rozsáhlé pravomoci, čehož se opakovaně – v roce 1968, během přestavby nebo na podzim 1989 – pokusili využít.

*musíme v prvom rade sami verejne konštatovať, že to boli naše vlastné chyby a omyly i omyly strany, naša nesprávna interpretácia socializmu, naše nesprávne chápanie vedúcej úlohy strany. Posluchačům pritom ozřejmil, že federální parlament se touto změnou také sám proměňuje a získává silnější postavení. Kriti- zoval předchozí politiku, přivítal ústavní změny a jednání s opozicí a ohlásil, že komunisté *veľmi aktívne podporujú demokratické voľby, vznik koalíciej vlády. Ak sa chceme skutočne zjednotiť na princípoch budovania mo- derného demokratického, humánneho, priemyselne vyspelého socialistického Československa, myslím, že máme všet- ky predpoklady pre to, aby sme našli spoločnú reč.*¹⁷*

Parlament se pokusil s pomocí formálních nástrojů své instituce převzít iniciativu a Adamcův tým i vedení Občanského fóra musely vynaložit hodně sil, aby emancipo- vaný nejvyšší státní orgán znovu zpacifikovaly. Potřebovaly získat na svou stranu poslance nakloněné změn- nám, na ty ostatní vyvinout politický nátlak a postupně převzít kontrolu nad stanovováním agendy a vlastním průběhem jednání. Uvědomily si, že

pravomoci a procedurální pravidla jsou mocnou zbraní v rukou toho, kdo je podle ústavy drží, a že někteří ji umějí použít i po letech byrokratic- ké kontroly ze strany ÚV KSČ. Sám Anton Blažej zaskočil revoluční síly o necelé dva týdny později ještě jednou, když navrhl přímou volbu prezidenta.

Vyjednávání ze strany Adamcova týmu, od něhož mimochodem nápad na přímou prezidentskou volbu patrně pocházel,¹⁸ nakonec nejvíce podryl nečekaný další suverén. Do jednání s Občanským fórem vstoupil nový vůdce KSČ Urbánek a 6. prosince nejenže označil dosavadní požadavky Občanského fóra, o jejichž zmírnění Adamec celou dobu lícitoval, za mini- mální, ale přišel s rozšířením rámce jednání z interních dvoustranných rozhovorů na regulérní kulaté stoly všech stran Národní fronty.

Závěrem

Z pohledu institucí se první revoluční týdny roku 1989 mohou jevit jako od- padání jednotlivých státních orgánů od komunistického vedení a rozpad původně hladce fungujícího socialis- tického organismu, který se sice sklá-

16 *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Federální shromáždění 1986–1990, Tisky, tisk č. 216 – viz http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/to216_00.htm (citováno k 27. 8. 2019).*

17 *Tamtéž, Společné schůze SL a SN, Stenoprotokoly, 16. schůze, 29. 11. 1989 – viz <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sln/stenprot/016schuz/s016o01.htm> (citováno k 27. 8. 2019).*

18 *Opakovaně se k němu hlásil Adamcův poradce Oskar Krejčí, ale také jeho ekonomický poradce František Nevařil, viz např. SÝS, Karel – SPÁČIL, Dušan: *Záhady sedmnáctého listopadu*. BVD – FUTURA, Praha 2010, s. 93–94.*

Před budovou Federálního shromáždění se 19. prosince sešly tisíce studentů, aby podpořili volbu Václava Havla prezidentem ČSSR

Foto: Pavel Khol/ČTK

dal z různých orgánů a měl mnoho úrovní, ale vždy byl nekompromisně ovládnut Ústředním výborem KSČ. Z této perspektivy je také možné zahlédnout „politický reflex“, který členové různých grémií tu více, tu méně úspěšně dokázali vykutat zpod nánosu dvaceti let byrokratického vládnutí a mobilizovat ho. Rejstřík reformních opatření, o nichž se ve vedení KSČ již několik let interně diskutovalo – tedy aktivizace Národní fronty, volby z více kandidátů či přímá volba prezidenta republiky – tak nakonec rozehrávali za různých okolností různí aktéři.

Tento pohled nám rovněž umožňuje vidět, že opoziční vůdci i přes svou deklarovanou „apolitičnost“ ignorovali centrální instituce mnohem méně, než se na první pohled zdá. Všechny strany složité revoluční

hry totiž ve formálních pravidlech a jejich procedurálním naplňování brzy rozpoznaly mocnou zbraň – a to přesto, že málokdo ji uměl politicky použít a ani tehdy neměl úspěch zaručen. Po iniciativě federálního parlamentu, který mohl revoluci vážně zkomplikovat, proto následovalo odvolání vzpurných poslanců včetně Antona Blažejze z jeho předsednictva, příprava kooptační výměny zhruba poloviny poslanců a pečlivé inscenování jednotlivých schůzí parlamentu z ústředí Občanského fóra. Zůstává tedy jedním z málo připomínaných paradoxů listopadové revoluce, že Občanské fórum muselo emancipovaný federální parlament vystavit tvrdému nátlaku a nakonec, po jmenování tzv. vlády národní jednoty, opakovaně rétoricky oslabit jeho mandát.

Po svém zvolení prezidentem to řekl Václav Havel v projevu před poslanci Federálního shromáždění (23. ledna 1990) jasně: úkolem poslanců není suverénně rozhodovat, ale sloužit duchu nové doby. [...] většinu z vás vynesla do vašich poslaneckých funkcí stará doba a většina z vás přitom vnímá duch nové doby a chce mu, jak pevně věřím, sloužit.

Věřím, že si uvědomujete zcela zvláštní odpovědnost, kterou v tomto přechodném období máte právě vy. Málokdo si přeje tolik jako já, abyste nezvyklou historickou roli, která vám byla přisouzena, sebrali se ctí a ve prospěch našich národů.

Končím tím, čím jsem začal, naši společnou povinností je dnes naslouchat dobře volání doby, rozumět nárokům této chvíle a vnímat a respektovat zrychlený rytmus času, který je pro tuto dobu tak příznačný. pd